

PREDIKTORY POSTOJŮ UČITELŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL K INKLUZIVNÍMU VZDĚLÁVÁNÍ: VÍCEÚROVŇOVÝ HIERARCHICKÝ MODEL

PREDICTORS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS INCLUSIVE EDUCATION: A MULTILEVEL HIERARCHICAL MODEL

Jakub Pivarč

Katedra pedagogiky a aplikovaných disciplín, Pedagogická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem

Abstrakt

Příspěvek se zabývá dosud stále aktuálním tématem postojů učitelů základních škol (ZŠ) ve vztahu k inkluzivnímu vzdělávání (IV). Jeho cílem je analyzovat prediktory na individuální (učitelské) a školní úrovni, které mohou mít spojitost s ochotou učitelů realizovat inkluzivní opatření v praxi. Pro účely kvantitativní analýzy se využívá hierarchické víceúrovňové modelování s fixními a náhodnými efekty, které je realizováno na kvótním vzorku 138 běžných ZŠ a 1434 učitelů. Výsledky potvrdily, že vyšší míra ochoty realizovat inkluzivní opatření v praxi je predikována zejm. přesvědčením/pocity a self-efficacy učitelů ve vztahu k IV. Deklarovaná vyšší ochota byla identifikována také u žen, naproti tomu se vzrůstající délkou praxe učitelů ve školství měla tendenci spíše klesat. Při kontrole vlivu prediktorů individuální úrovně se prokázal statisticky významný vliv pouze s ohledem na „kolektivní“ přesvědčení/pocity učitelů ve vztahu k IV, nicméně efekt tohoto prediktoru byl slabý. Významný podíl vysvětlené variance připadal zejména na prediktory na učitelské úrovni, spíše než na úrovni škol.

Klíčová slova: prediktory; postoje; inkluzivní vzdělávání; učitelé ZŠ; víceúrovňový model

Abstract

The paper deals with the still topical issue of attitudes of primary school teachers to inclusive education (IE). It aims to analyse predictors at the individual (teacher) and school level that may be related to attitudes towards IE. For the quantitative analysis, a hierarchical multilevel modeling with fixed and random effects is used and implemented on a quota sample of 138 regular primary schools

and 1,434 teachers. The results confirmed that higher levels of willingness to implement inclusive intentions in practice are predicted by teachers' beliefs/feelings and self-efficacy in relation to IE. Declared higher willingness was also identified among females, on the other hand, it tended to decrease with increasing length of teachers' careers in education. When controlling for the effect of individual level predictors, there was a statistically significant effect only with respect to teachers' "collective" beliefs/feelings in relation to IE, however, the effect of this predictor was weak. In particular, a significant proportion of the explained variance was accounted for by teacher-level rather than school-level predictors.

Keywords: predictors; attitudes; inclusive education; primary school teachers; multilevel model

1 ÚVOD

Jednou z nejvíce frekventovaných otázek ve vztahu k IV patří ve výzkumné oblasti problematika učitelových postojů, obav, vlastní vnímané zdatnosti (self-efficacy), intencí atp., což odráží mezinárodní diskusi o inkluzi. Tyto „konstrukty“ patří oprávněně do centra analytické pozornosti výzkumníků. Empiricky bylo mnohokrát prokázáno, že zejména postoje učitelů jsou klíčové pro zdárnou implementaci inkluzivních praktik v kontextu společného vzdělávání různorodých žáků, stejně tak v přístupu k individualizaci a diferenciaci výuky (např. Hellmich et al., 2019; Schwab & Alnahdi, 2023).

2 TEORIE

V souladu s Ajzenovou *Teorií plánovaného chování* (Ajzen, 1991) poukazují některé zahraniční výzkumy na významnou spojitost mezi učitelskou self-efficacy, intencemi (tj. faktickými záměry realizovat v praxi inkluzivní opatření), obavami, připraveností, vnímanou podporou nebo zkušeností učitelů s IV a jejich postoji k IV (Yada et al., 2022). Podle Ajzenovy teorie je konečný záměr vykonat určitou činnost nebo chování (konativní složka postoje) výsledkem pocitů (afektivní složka) a přesvědčení člověka vůči objektu postoje (kognitivní složka) a přesvědčení, že dané chování nebo činnost dokáže vykonat (self-efficacy). Postoje

bývají také spojovány se sociokulturními a demografickými faktory, avšak jejich vliv nebyl v tomto ohledu vždy jednoznačně průkazný. V českém výzkumném kontextu dosud nebylo uskutečněno mnoho studií, které by analyzovaly prediktory postojů učitelů ZŠ k IV a žádná studie nevěnovala pozornost tomu, zda existují odlišnosti v „inkluzivním“ chování učitelů v závislosti na působení individuálních a školních faktorů.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Cílem výzkumu bylo analyzovat vybrané prediktory na úrovni učitele a školy a zodpovědět otázku, zda předpovídají faktory na školní úrovni záměry učitelů (konativní složka postoje) ve vztahu k realizaci inkluzivních opatření, pokud budou zohledněny faktory na úrovni učitele. V analýzách se proto rozlišují faktory na individuální úrovni učitele (postoj reflektující pocity/přesvědčení a self-efficacy ve vztahu k IV, pohlaví, počet let praxe ve školství) a faktory na úrovni školy („kolektivní průměrné“ postoje a self-efficacy, které jsou všem učitelům v dané škole společné, působnost specialisty na škole, tj. podpůrná pozice v podobě speciálního/sociálního pedagoga, školního psychologa či koordinátora inkluze a zkušenost školy s realizací IV).

Na výzkumu participovalo celkem 138 ZŠ a 1434 učitelů, jejichž výběr byl realizován pomocí kvót. Pro účely zjištění přesvědčení/pocitů (AIS), self-efficacy (TEIP) a záměrů (ITICS) učitelů ve vztahu k IV byly použity standardizované a do českého prostředí adaptované dotazníky *Attitudes Towards Inclusion, Teacher Efficacy for Inclusive Practices a Intention to Teach in Inclusive Classroom* (Pivarč, 2023).

K analýze dat se využívá víceúrovňového modelování (metoda maximální věrohodnosti) s fixními a náhodnými efekty a software SPSS v26. Nejprve se odhaduje nulový model s náhodnou konstantou, následně model 1 s individuálními proměnnými a na druhé úrovni je model rozšířen také o školní prediktory (bez interakcí).

4 VÝSLEDKY

Výsledky ukázaly, že učitelé ZŠ deklarovali na škále AIS celkově spíše neutrální (rezervované) postoje k IV ($M = 3,72$; $SD = 1,20$), kdežto ochota realizovat inkluzivní opatření byla vyšší ($M_{ITICS} = 5,70$; $SD = 0,67$)

Z výsledků testování nulového modelu ($AIC = 2922$; $BIC = 2938$) vyplynulo, že není možné ignorovat hierarchii na vyšší úrovni, protože 6 % z celkového rozptylu připadalo na úroveň škol ($p < 0,001$). Rozdíly v ochotě realizovat inkluzivní opatření byly z 94 % připsány prediktorům na individuální učitelské úrovni.

Následně testovaný model 1 ($AIC = 2126$; $BIC = 2163$) s proměnnými na individuální úrovni ukázal, že self-efficacy ($b = 0,631$; $p < 0,001$) a přesvědčení/pocity ($b = 0,176$; $p < 0,001$) ve vztahu k IV pozitivně predikovaly ochotu/záměry k „inkluzivnímu“ chování učitelů. Pozitivním prediktorem bylo také pohlaví, přičemž ženy ($b = 0,292$; $p < 0,001$) v porovnání s muži deklarovaly vyšší míru ochoty. Se vzrůstající délkou praxe učitelů ve školství měla míra jejich ochoty tendenci spíše klesat ($b = -0,004$; $p < 0,01$).

Při kontrole prediktorů na individuální úrovni testovaný model 2 ($AIC = 2126$; $BIC = 2184$) neprokázal statisticky významný efekt prediktorů školní úrovně, vyjma „kolektivního“ přesvědčení/pocitů učitelů ve vztahu k IV ($b = 0,061$; $p = 0,04$). Statisticky významnými prediktory v rámci modelu 2 zůstaly všechny faktory na úrovni učitelů. Poměr rozptylu na úrovni škol k celkovému rozptylu závisle proměnné byl po zahrnutí prediktorů do modelů 1 a 2 $< 1\%$.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Obecně je přijímáno, že postoje jsou značně rezistentní a je obtížné je změnit. Ochota učitelů implementovat inkluzivní opatření v praxi byla v tomto výzkumu vysvětlena zejména prediktory na individuální učitelské úrovni spíše, než by se projevil vliv školních faktorů. Výsledky tohoto výzkumu ukázaly, v souladu s Ajzenovou teorií, že přesvědčení/pocity a self-efficacy významně predikovaly ochotu učitelů ZŠ realizovat inkluzivní opatření v praxi. Tedy u učitelů s vyšší mírou přesvědčení a pocitů ve vztahu k IV a vyšší mírou vnímané zdatnosti realizovat IV se zvyšovala i míra ochoty implementovat inkluzivní opatření. S ohledem na tyto výsledky lze konstatovat, že pro účinné dosahování změn ve vztahu k „inkluzivnímu“ chování učitelů je klíčové jak předávání znalostí o inkluzi (přesvědčení jako kognitivní složka postoje), tak posilování pozitivních emocí týkající se IV (pocity jako afektivní složka postoje). To platí zejména na úrovni učitelů, tedy vzhledem k jejich specifické individuální zkušenosti, ale i ve vztahu k sdílené zkušenosti odrážející kolektivní přesvědčení/pocity učitelů škol. Působení specialisty nebo zkušenost ZŠ s realizací IV neměly významný vliv na konativní složku postoje učitelů.

PODĚKOVÁNÍ

Tento výzkum byl podpořena v rámci projektu SGS „*Psychometrická analýza zahraničních nástrojů zjišťujících postoje a self-efficacy učitelů ve vztahu k inkluzivnímu vzdělávání*“ (číslo grantu UJEP-SGS-2023-43-006-2).

6 LITERATURA

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.
[https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Hellmich, F., Löper, M., & Görel, G. (2019). The role of primary school teachers' attitudes and self-efficacy beliefs for everyday practices in inclusive classrooms – a study on the verification of the ‘Theory of Planned Behaviour’. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 19(1), 36–48.
<https://doi.org/10.1111/1471-3802.12476>
- Pivarč, J. (2023). Postoje a self-efficacy učitelů základních škol ve vztahu k inkluzivnímu vzdělávání: Psychometrická analýza zahraničních dotazníků (AIS, ITICS, TEIP) a jejich adaptace do českého prostředí. In R. Švaříček, & H. Voňková (Eds.), *Pedagogický výzkum a proměny vzdělávání: Sborník příspěvků XXXI. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu* (s. 284–287). Masarykova univerzita.
- Schwab, S. & Alnahdi, G., H. (2023). Does the same teacher's attitude fit all students? Uncovering student-specific variance of teachers' attitudes towards all of their students. *International Journal of Inclusive Education*, 1–16.
<https://doi.org/10.1080/13603116.2023.2221235>
- Yada, A., Leskinen, M., Savolainen, H., & Schwab, S. (2022). Meta-analysis of the relationship between teachers' self-efficacy and attitudes toward inclusive education. *Teaching and Teacher Education*, 109, 1–16.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2021.103521>